

költői pszichológiája. Küzdelem az utópiával, a „megváltás” és a „végítélet” alternatíváival. Hit abban, hogy mindig van „másnap, hóharmat, szél, föltámadás, amit nem ismerünk”. Az előre néző személyiség rajza futurum imperfectumban. A szemléletmód most a legdrámaibb.

Csoóri számára a vers teljes emberi életforma. Otthonosan mozog benne: nem szavalja megilletődötten, de nem is bagatellizálja fölényesen — kikerüli az öncélú formajáték és a harsány pátosz buktatóit. Objektív és alanyi líra egyszerre. Érzéketlen-konkrét, a kép éles körvonalaiival és súlyos tartalmával, és közben könnyed-lebegő is, zenékhez igazodó. Építkezésében képalkotó ötlet és formateremtő fegyelem egymást támogatja. Nemcsak ciklust tud írni, költeményt is; elejétől végig, bicsaklás nélkül, hibátlanul és befejezetten, s oly végérvényes tömörséggel, hogy az olvasó egyetlen szavát se érzi fölcserélhetőnek. A *tizedik este* lírai teljesítménye után nyilvánvaló, hogy a magyar költészet folytonosságát jelképező stafétatabotot, mely Nagy László kezéből korai tragikus halálával kihullott, Csoóri ragadta föl. (*Magvető.*)

GREZSA FERENC

Tózsér Árpád: Genézis

Az 1958-as *Fiatal szlovákiai magyar költők* antológiája óta Tózsér Árpád mindig a csehszlovákiai magyar líra élvonalában kap helyet. Költői útja jószereivel a csehszlovákiai magyar költészet fejlődésvonalát is jelöli, hiszen eddigi három kötete e líra három különböző fejlődési fázisát mutatja. A felnövekedés útját is szemlélhetjük pályáján, az irodalom irodalmibbá válásának folyamatát. Tózsér elméleti írásából kölcsönözve a kifejezést: a valóságirodalomtól az ő pályája is az irodalom valóságának megteremtése felé mozdult el az idők folyamán. Az általa művelt líratípusok természetesen nem önmagukban, nem eleve jelentik a fejlődés mindig emelkedő fázisát, hanem konkrét megvalósulásukban. Nem valószínű ugyanis, hogy eleve minőségi különbség van a közvetlen élményközelséget kiváló, szemléletes költészet és az élményt absztraháló, az empirikus tényszerűségtől elvonatkoztató tárgyiasság között. Tózsér Árpád pályáján azonban a szemléletes, epikus mozzanatokban is bővelkedő vallomáslíra olyan kiindulópont, mely költészetének megalapozását, valósághoz kötöttségét vagy inkább kötődését jelentette az illyési józan realitásvállalás jegyében. Ezzel nem ütközött, hanem ennek egyéni karaktert adott Tózsér örököltorstudata, indulatos mogorvasága, romantikus felfokozottsága.

Már indulásában ott látjuk későbbi lírájának két jellegzetes vonását: a józan realizmust és a nagy igényt. Igényessége kezdetben még nagy gesztusokban nyilvánítja magát, Illyésből is a programadó ragadja meg előbb, majd később a tárgyszerű pontosság, az elemző-értelmező hajlam. A költői személyiség őszinte önmaga-vállalása, lírájának és realizmusnak ilyen értelmű morális összekapcsolása nemcsak költői példákkal, de teoretikus jellegű vitacikkekkel is előttünk áll a Tózsér-életműben a szemiatizmus továbbélését leleplező indulatosságában. A realizmus igénye azonban nem valamiféle megtapadtság, behatároltság a közvetlen környezet és élményvilág empirikus övezeteibe, hanem inkább morális elkötelezettség Tózsér pályáján. Jellemző, hogy a korai Illyés-öszközést később Nagy László vállalt hatásával modernizálja, egyszóval: újítása is fegyelmezett és közvetlenül életérdekű. Merészebb metaforák felé tájékozódik, látnivaló, hogy Nagy László méltóságában, erkölcsi és költői szuverenitásában rokonra talál Tózsér Árpád: ő is úgy teremti versé indulatait, hogy fegyelembe is fogja, általános érvényűvé emeli. Tózsér is poklokat jár a

tökéletes önkifejezésért, de a vállalt mesterektől való különbözősége is nyilvánvaló. Az illyési hangot Nagy Lászlóra mutató képi invencióval és elementáris líraisággal társítja, majd Eliot, Ezra Pound, valamint Nemes Nagy Ágnes és Pilinszky elveit és költői gyakorlatát igyeckszik társítani eddigi eredményeivel, egyre kiméletlenebb tudatossággal törekszik olyan „kőmetaforák” teremtésére, melyek a lehető leggazdagabb életélményt absztrahálják. A közvetlen személyesség helyett a törvényt, az absztrakciót igyeckszik a versben tárgyiasítani. Így jut el az *Érintések* című kötetében olyan költészeteszmény megvalósításához, melyet az elvont tárgyiasság címszóval szokás újabban megnevezni. Maga Tózsér ezt a verseszményt úgy fogalmazta meg, hogy „a rész élménye helyett az egész élményéből kell a verset csinálni”.

Pályájának ez az íve azáltal mutatja az említett nagy igényt, hogy alkotó módon sajátítja el az újabb magyar költészet három, az utóbbi évtizedekben leginkább értékesnek és gazdagnak bizonyult változatát: a tárgyias leíró, a metaforikus-látomásos és az absztraháló vagy elvont tárgyias költészetet. Ez a globális fejlődéskép azonban több vonatkozásban is leegyszerűsíti Tózsér Árpád pályáját, mert modellekhez méri, nagy mintákkal magyarázza, s így akaratlanul is nagyobb hangsúlyt kap a költő tanulói, nagy és bevált modelleket, mintákat tehetségesen elsajátító jellege, pedig Tózsér Árpádra egyáltalán nem jellemző az idomuló hajlam, nem imitáló, hanem kreatív karakterű költő. Az említett líratípusokkal is inkább csak behatárolni, nagy vonásokkal jellemezni lehet költészetét, egyéni vonásai tehát több figyelmet érdemelnek. A tárgyias leíró jellegű poézist ő eleve bizonyos sátánossággal, fatalizmussal, mély gyökerzetű gömöriséggel, a „pogány tőzsérek” elrendeltséget, sorsszerűséget is hordozó, realitásként élő mogorvaságával, szinte vadságig villanó keménységével társította. Karakterében tehát eredendő vonás az a hetke és öntudatos-tiszta tartás, amit a magyarországi olvasó Nagy László korai költészetében lokalizál. A népdalnak és a metaforikus lírának a közelsége is hasonlóképpen bonyolult egyéni színeket mutat. Úgy látszik, Tózsér Árpád népdalélményében több az epikus elem, mint például a bájolók, regősénekek közt született Nagy Lászlóéban. Inkább a tömör megnevező erő érinti meg, metaforái ezért is visszafogottabbak, a közvetlen történelmi és létélményekhez való kötődésük gyakran a látomással emelkedés folyamatát is megvilágítja. Másrészt költészetében „jött egy gazdag elemző korszak”: a látomáselemek, a metaforikus látásmód közvetlenül összefonódik a meditatív elemző jelleggel, az esszészerű gondolati vonásokkal, olykor történet-, illetve létfilozófiai jellegű eszmefuttatásokkal, melyek azonban szikárságukkal mintegy már előkészítik az elvont tárgyiasság iránti vonzódás belső kialakulását, megképződését. Előbb természetesen csak villanásokban látszik ez, hiszen a *Kettős úrben* kötet igen gazdag képet ad a csehszlovákiai magyarság életéről is. Szinte azt mondhatjuk, hogy amíg a *Mogorva csillag* költője elsősorban önmagát akarta meghatározni, saját részélményeit verssé emelni, a *Kettős úrben* verseinek költője már a maga személyiségét is egy nemzetiségi közösség meghatározottságaiban mutatja. Az általánosítás szempontjából tehát mintegy közbülső helyet foglal el a közvetlen élménykibeszélő pályakezdés és az *Érintések* kötet objektíváló költészete között, melyben már nyoma sincs a közvetlen költői kiszólásnak, a költői személyiség elsősorban a tárgy kiválasztásában és beállításában nyilatkozik meg még akkor is, ha a költői dikció első személyű. Ezek a tárgyversek kimunkált sorsmetaforák. Látszólag teljesen objektív valóságképek, mintha a költő csak a vetítógép pozícióját foglalná el, lényegében azonban rendkívül sűrű, rendezett, megkomponált tárgyvilág ez, melyben továbbfolytatódik, szinte gyökszerű tömörítésben a költő metaforateremtő ereje, elemző hajlama pedig a beállításba, megvilágításba, kiemelésbe rejtőzködik, mintegy az is tárgyiasul. Az egységes absztrakció, az elvont tárgyiasság természete szerint. Ez a teremtett, objektívizált tárgyi világ minden zándékolt személytelensége ellenére jellegzetesen a Tózsér Árpádé, az ő arca néz ránk a tárgyak mögül, a szentetlen képek az ő szenvedélyes és kemény ítéleteit közvetítik. Egyértelművé teszi ezt a *Genezis* felépítése, gondolatvezetése. Ebben a kötetben ugyanis alig van új vers, lényegében Tózsér Árpád előző három kötetéből készített irányzatos válogatás a

Genezis: az *Érintések* kötet jellegadó objektíváló tárgyias „világ- és önleírás”-aitól indul, illetve az ezekkel rokon jellegű néhány új verstől, s visszafelé nyomozza ennek a verstípusnak a kialakulását a pálya során. Így jut el a kötet végére a költő első megjelent verséig. Ennek a különös, mert a megszokottal ellentétes, visszafelé haladó kompozíciónak éppen az a legfőbb tanulsága, hogy Tózsér Árpád költői fejlődésének szervességét bizonyítja. Ha a megszokott rendben olvassuk verseit, tehát elindulunk a *Péterfala határántól* s eljutunk a *Vetítésig*, hajlamosak vagyunk a pálya ívének változását különféle hatásokhoz viszonyítani. Ha viszont a mából meggyünk visszafelé, akkor természetesen találjuk, hogy a költőnek lényegében és eredendően saját törvényű fejlődési útja ez: a későbbi pályaszakaszok minden motívuma, érzése elveszti a visszafelé nyomozás során absztrakt jellegét, megtelik a konkrét indokok, élmények sokaságával, a *betonnövény* megmarad betonnövénynek, de fölrajzolódik mögé a Martinček utca 30. legfelső emelete is, mint ahogy egyre többször áttűnik Tózsér Árpád kimunkált városképén a szülőföld faluképe (*időnként kihuny a város s kigyullad bennünk a falu*).

Olyanfajta kalandra hív ez a fordított szerkesztés, mint amelyet klasszikusainkat olvasva számtalanszor átéltünk: az érett művek tesznek bennünket kíváncsivá a kezdő lépésekre, a pálya nyitányára is. Ennek az egyszempontú, csupán az objektíváló lírai vonulat genezisének megrajzolására törekvő válogatásnak el nem hanyagolható poétikai tanulsága is van: egyértelműen bizonyítja, hogy Tózsér költészetének absztrakt iránya rendkívül gazdag élményanyagot sűrít és őriz megtartó bázis gyanánt. Ezt a válogatás annyira kivallja, hogy valóban szerencsésebb objektíváló líráról beszélni, mint absztrakt költészetéről vele kapcsolatban. Másrészt általában is elgondolkodtató tanulságokkal szolgál az elvont tárgyiaság költészetének geneziséit illetően, töretlenül mutatja azt az utat, amelyik a tárgyias leíró és a tárgyias valamósos költészettől vezet az egyre inkább általánosító, elvonatkoztató líra felé. Tózsér Árpád kötetében az elvonttól, az általánostól közelítünk annak eredőjéhez, a sok-sok egyedi versélményhez. Így világossá válik az, hogy a sajátosan tózséri általános létélmény eredői között kiemelt helye van a kisebbségtörténeti fejezetnek éppen úgy, mint a közvetlen tájélménynek, szülőföldélménynek. Szerencsésen egészíti ki, sőt szervezi a *Genezis* struktúráját Tózsér esszéinek komponált füzére, mert ezek az esszék és vallomások nemcsak a költő világában való eligazodást teszik biztonságosabbá, hanem egy másik műfaj közvetlenebb lehetőségei révén gazdagon fölrajzolják e költészet élményi hátterét, Tózsér Árpád gondolkodásának fejlődését, nemzeti-ségi elkötelezettségét és szinte irgalmatlan szigorúságú törekvését a korszerű, minél nagyobb világot átfogó szemléletre. Rámutatnak arra is, hogy az objektíváló költészet művelése s a csehszlovákiai magyarság sorskérdéseinek atavisztikus erejű fölvállalása egyáltalán nem ütközik egymással. Ezek a prózai írások — különösen a Tóth Lászlónak adott interjú — Tózsér szellemi pozíciójának erejét, szuverenitását mutatják, s ez azért is nagyon fontos, mert az utóbbi évtizedben alig közölt új verset. Lehetséges tehát, hogy a költő válságban vagy új irányt kereső erőgyűjtés stádiumában van, de bizonyos, hogy gondolkodásának minősége töretlen. (*Madách*.)

GÖRÖMBEI ANDRÁS